

Cserebökény (részletek) ¹

Tóth Tamás

A ma „Cserebökényi puszták” összefoglaló név alatt ismert terület a Tiszai Alföld délkeleti részén, Csongrád megyében, Szentés és Fábiánsebestyén helységek határában található. Valaha része volt egy Kunszentmártontól Nagyszénásig húzódó, a Tisza, a Hármaskörös és számos ér által kialakított hatalmas, mocsaras árterületnek. A XIX. század végére kiszáradt és pusztásodott ártér mára széttöredezett. Kisebb részleteit képviseli Cserebökény, Mucsi-hát, a nagyszénási Székes, a csabacsúdi legelő, Lapistó-Fertő, Józsefszállás, Disznóhalom, és a Királtsági gyepek. A táj történetében, 1992-ben nyílt új fejezet, amikor 4556 hektáron megalakult a Cserebökényi Tájvédelmi Körzet, mely 1997 óta a Körös-Maros Nemzeti park része.

Ártérből szikespuszta

Az enyhe lejtésű, medencejellegű puszta része a Hármaskörös süllyedéke déli előterének, valamint a Maros és a Körös régi medrei összefolyási területének, az ún. Körös-szögnek. Geológiai szempontból a Dél-Tiszai mélymedence szélén, a Maros hordalékkúppal határos területen helyezkedik el. A Hármaskörös és a Tisza közvetlen holocén öntésterületeit a medence egyenletes süllyedésének, valamint a szél munkájának következményeként magasabb térszintű, elsősorban az Ős-Maros által felsabdalt, pleisztocén korú, ármentessé vált régi árterek, illetve ezekből kiemelkedő parti dűnék, homokdombok és löszhátak sorozata kísérte és kíséri ma is. A térség egy sajátos vízföldrajzi jelenség példája. A Hármaskörös folyását kísérő öntéshomok és iszap kiterjedtségéből arra következtethetünk, hogy a folyószabályozás előtti időkben a gyengén meanderező folyómedernek viszonylag szűk, mintegy 3-5 km széles közvetlen öntésterülete lehetett. Közvetve azonban ennél jóval nagyobb ártérről beszélhetünk, mivel a Tisza áradásai a vegetációs időszak nagy részében visszaduzzasztották a Hármasköröst, s így annak árterületét teljes hosszban szinte folyamatosan elborították összetorlódott árvizei. Számos kis vízfolyáson keresztül, mint a Kurca, a Veker, a Kórógy, a Mágocs stb., a nagyobb áradások vizei a folyóhátakon túli nagy kiterjedésű medencékbe, tórendszerekbe, laposokba, pl. Királtság pusztára, a Bús-mocsárba, Tőke-pusztára, a szentesi Alsó-rétre, Lapistó-Fertő területére jutottak, majd az áradások szüntével a vizek egy része visszaáramlott a Tisza és a Körös főmedrébe. Ezáltal, a pleisztocén peremhátak mögötti térszínek sekély medenceláncolatában, (ezek a negyedkorra jellemző kis kiterjedésű, helyi mély süllyedékek, ún. fiókmedencék) nagy kiterjedésű, állandó vízterek alakulhattak

¹ Megjelent a következő kiadványban: Molnár Zs., Deák J.Á., Csathó A.I., Horváth D., Szabó-Szöllősi T., Tóth T., Pándi I. (szerk.) (2007): A VIII. MÉTA-TÚRA túravezető füzet. Kézirat, MTA ÖBKI, Vácrátót.

ki. A mai terület egy részének helyén volt a térség legnagyobb összefüggő mocsara, az ún. Büüs-éri mocsárvilág, mely kb. 2000 hektár kiterjedésű lehetett. Ebből az ősi vadvízországából szakadt ki egykor a Kórógy, mely akkoriban még két ágról indult. Az egyik ág az egykori Mucsi-tavon folyt át és Bús-éri mocsár legmélyebb pontjáról eredt (ma csak, mint apró vizenyős terület ismerhető fel), a másik, az egykori főmeder, a mai Kórógy-ér helyén volt. A Mágocs, a Kórógy és az északabbi Veker valószínűleg torkolati ágai lehettek az egykor a Hajdúvölgyben haladó Ős-Marosnak. Mindezt jól igazolják a térségre vonatkozó regionális geokinetikai térképek. A hullópor ezen a területen együtt ülepedett le a folyóvízi kiöntések szállította lebegő iszappal, agyagszemcsékkel, ezért itt a lösz iszaposabb, kötöttebb maradt, mint az Alföld kevésbé alacsony területein. A felszínen többnyire iszapos agyag és szikes agyagos iszap települt, de kisebb foltokban tehát az infúziós lösz és a homokos iszap is megtalálható. A területre a szikes és a csernozjom talajok jellemzőek. A leggyakoribb a sztyeppesedő réti szolonyec és a mélyben sós réti csernozjom, de kisebb foltokban a szolonyeces réti talaj és a réti szolonyec is megtalálható. Bár a padkás szikesek gyengén fejlettek, szikesek a lecsapolások előtt is lehettek a területen. Az ártér és az ármentes hát határán ugyanis mindig volt egy zóna, ahol a talajvízben oldott sók felhalmozódtak. Az árvizek elzárásával és a mocsarak lecsapolásával ez a zóna lejjebb helyeződött, és nagyobb kiterjedésű lett.

Kunok hagyatéka

A táj változásait a helytörténet tükrében is nyomon követhetjük. Az aránylag alacsony fekvésű, magas talajvízszintű hátaikat egykor legalább kétharmad részben löszpusztarét boríthatta. A löszsztyepp reliktumok jelenléte alapján is biztosra vehető a folytonosság az alföldi posztglaciális klimatikus sztyeppkorszak óta. A posztglaciális alatt a beerdősödés itt is megkezdődött és az erdőssztyepp vált zonálissá. A beerdősödés menetét azonban a késő neolitik és bronzkor meglehetősen fejlett földművelő-állattenyésztő kultúrája lassította, akadályozta. Elsősorban a löszhátak termékeny talajú gyepeit törték fel vagy legeltették, és itt az ősi puszták többé-kevésbé közvetlenül mehetett át a kultúrpusztába. Ennek ellenére a klimatikai adatok, a háton ma mindenütt sikeres fakultúra és a vegetáció-töredék maradványok alapján is fel kell tételeznünk, hogy magán a háton is voltak kisebb erdőfoltok. Erre konkrét történelmi adataink nincsenek, viszont növényföldrajzi megfontolások alapján lehetetlen az, hogy a hátaik peremén vagy a háti időszakos vízfolyások felé a löszsztyeppre az ártéri ligeterdőkkel közvetlen érintkezessen. A kettő között feltétlen ritkás bokros pusztai erdőknek kellett kialakulnia. A szikes altalajú mezőségi talajok elterjedése alapján elsősorban a tatárjuharos sziki tölgyes erdőre kell gondolnunk.

A főként ázsiai területekről meginduló népvándorlások, a magyar honfoglalás régészeti emlékei a szarvasi és a szentesi múzeumok tárlóiban pihennek. Sáfrány János kiskirályági lakos, 1944-ben, tanyáján, földmunka közben három sírra bukkant. Ezek közül kettő lovas sír volt. Ugyancsak tártak föl honfoglalás kori sírokat a közeli Gádoros területén is. Kovalovszki Júlia Szentes határában, főként érparkokon 58 honfoglalás-és Árpádkori telepet, temetőt talált. A fábiánsebestyéni Csárdahalom mellett, 1905-ben négy sírt tártak fel. Egyikében a korra utaló Szent László dénárt találtak. Közel a Kórógy-csárdához az 1900-ban végzett ásatás során 15 kora árpádkori sír került elő. Néhány éve a cserebökényi határhoz tartozó Temető halmon tártak fel egy e korból származó bizánci típusú templomot és temetkezési helyet. E vidéken elsősorban kunok telepedtek le, a vizek melletti magas partokon. Az érkezőket erekkel behálózott, mocsaras-nádas vidék fogadta, ahol kisebb erdőfoltok csak a vizekből kiemelkedő hátakon voltak. Előkerültek a Veker ősi medréből a fokgazdálkodás - mely az árvizek mozgásának módosításával próbálta haszonra fordítani a folyókat - tárgyi emlékei is. Rózsa Gábor szentesi muzeológus írja egyik dolgozatában: *“Már Csallány Gábor is megfigyelte, hogy a Körös és a Veker leszákadtt fattyúágainak végeinél keresztgátak találhatók, melyeknek készítése, tehát az emberkéz munkája kétségtelen, de kora szinte meghatározhatatlan.”* A fentiek egyértelművé teszik, hogy a kistáj akkori természeti viszonyai determinálták az ott élő közösségek gazdálkodását. A nomád pásztorkodást lassan felváltotta a karámos, kiterjedtebbé vált a földművelés, a szállások fokozatosan pusztafalvakká alakultak át. A pogány kunokat már az 1279. augusztus 3-i országgyűlési határozomány a katolikus hit felvételére kötelezte. A kereszténnyé válás nyomait őrzik az Árpád-korból származó fábiánsebestyéni és a XV. században épített ecseri templomok romjai, melyek a terület fontos táji- és kultúrtörténeti értékei. Az emberi tevékenység hatására az Árpádkortól tájmintázat változatosabbá vált. Ekkor az ártereket fás ligetes ártéri rétek, az ármentes térszíneket száraz puszták és szántók boríthatták. A löszhátak erdőfoltjainak eltűnésével az ártéri ligeterdők utolsó menedékeivé váltak az összefüggő erdőségekhez ragaszkodó gerinces fajoknak.

E korból már ismeretesek Ecser, Fábiánsebestyén, Szentlászló és Zeleméres falvak. A vidék története a középkortól háborúk, kihalások és betelepülések sorozata. A tatárjárást, majd a törökvészt és a nagyurak közti torzsalkodásokat a falvak erősen megsínylik, többször válnak lakatlanná. A lakosságnak csak azon része éli túl a veszedelmeket, mely beveszi magát a nádrengetegek és mocsarak világába. A biztonság mellett a mindennapi kenyerüket is a vizek adják. A terület sokszor cserél gazdát, a középkor több jelentős családja is birtokolja (Hunyadi, Maróthi, Török és Mágocsi családok). A XVI. századra a terület folytonos háborúskodások következtében szinte teljesen elnéptelenedik. Az elnéptelenedés, a gazdálkodás felhagyása egyrészt a táj elmocsarasodásához, másrészt pusztásodásához vezetett. A XVI. századtól, a margitszigeti (akkor

még nyúlszigeti) apácarend birtokrésze lesz a terület, s Királyság-pusztá elnevezése egészen a XIX. század elejéig megmarad. Királyság pusztát Báthory Gábor erdélyi fejedelem 1611. évben egyik hívének Szentandrásy Györgynek adományozta. Ennek ellenére a hatalmas kiterjedésű királysági legelőket és kaszálókat a szentesiek használják. Haszonbért pedig a gyulai török szandzsáknak fizetnek. A lassú visszatelepülés csak a török Magyarországról való kiűzése után indul meg. Az első települések a XVIII. század elején kezdtek kialakulni: Kunszentmárton 1719-ben, Szarvas 1722-ben, majd báró Harruckern kezdi meg telepítéseit. A pusztákra a katonai kincstár teszi rá a kezét. Királyság pusztát is a nagy hatalmú udvari szállító, Báró Harruckern György kapja meg. A terület 1722-ben elszakad Békés megyétől és szentesi határrészként Csongrád vármegye része lesz. Ezután örökségként a gróf Károlyi család kezére jutott a terület. Az örökváltság során továbbra is a Károlyiak birtoka maradt a pusztá kiskirálysági része, valamint a szentesiek által a bökényi folyómenti rétság fejében adott legelők (Cserebökény) és a szentlászlói majorságért felajánlott területek (Csereszentlászló).

Ekkoriban az árvizek még keresztül-kasul járták a területet. Szarvasnál, a Körös bal partján indult egy kiágazás, melyet Kákafoknak hívtak. Innen a folyó vize áradáskor a Bogdán-éren, illetve a Jukai- és a Csikós-éren keresztül érkezett a területre, majd a víz eltűnt a Bús-ér mocsarában. Ezek az erek 200 éve még jelentős vízfolyásnak számítottak, medrüket ma is megtaláljuk, sajnos jórészt már csak a szintvonalak alapján. A víz végül a terület mocsarainak két nagy elvezető érébe, a Veker- és a Kórógy-érbe folyt, ahonnan a Kurcán keresztül jutott a Tiszába. Mikor a Körös apadni kezdett, a mocsarak vizének egy része a Kákafokon keresztül közvetlenül visszafolyt a Körösbe. A mély fekvésű pusztá részeket, így a hatalmas Bús-éri mocsárvilágot különösen nagy árvizek is elboríthatták.

Petrák Ferenc csizmadia mester, a róla elnevezett krónikájában az egyik legnagyobb vízi veszedelemnek, melyet átélve megszenvedett, így állított emléket: *“... (1750) December 8-án olyan nagy árvíz volt, a Búsér is kiöntött, 14-én oly nagy volt, hogy a Szt. Mihály vagyis a Kántor halomon túl eső határt (is) elborította. 1751 Január 12-ére olyan magasra nőtt a víz, hogy a Fertő összeszakadt a Koróggyal, (és) a tél hideg, kemény, kegyetlen, fürgeteges ! Február 17-én elkezdett havas eső esni, másnap fürgetegre fordította. Ez tar(tott) 7 nap és 7 éjjel szakadatlanul. Az árvíz egyre nőtt, a kint telelő gulya és ménest egy héten 4-5 helyre hajtották a vízár elől. Egész farkasok jártak, mely ebér vigyázás mellett is sok károkat tettek. Fűteni valóbul annyira kifogytak az emberek, hogy előbb a nád és deszka kerítést, azután az istállók és házak fedelét fűtötték fel, hogy húshagyo kedden másodízben fagytak be a vizek. Szabadon lehetett járni Szentestől Böldig....”*

Az I. katonai felmérés térképei és országleírása sok segítséget nyújt az akkori főbb vegetációtípusok felismeréséhez és elterjedésük megállapításához. A vizsgált terület nagy részét időszakos és állandó mocsarak borították, melyeket széles sávban szegélyeztek legelők, illetve kaszálók. Szántók csupán a legmagasabb, ármentes hátakon voltak, például a Pankotai-halom környékén és a Veker-zugban. A földeket a térkép tanúsága és az akkori szokások szerint valószínűleg nyomásos vagy ugarhagyásos módon művelték. A Körös-vidék legelői már akkoriban is degradáltak voltak, sok helyütt parlagoltattak. A legelők degradáltságára Kitaibel Pál útinaplójának flóralistájában, az általa gyakran talált fajokból következtethetünk. A korabeli térképeken a felszántások az ősi löszgyepek egykori helyeit jelölik. Jobb állapotban levő löszgyepek előfordulása, főleg kevésbé legeltetett helyeken, szántóföldek közti és utak menti mezsgyéken, sáncokon és kunhalmokon lehetett. A korabeli térképeken a felszántások az ősi löszgyepek egykori helyeit jelölik.

A XIX. század elején már egyre sürgetőbbé vált a folyók szabályozása. A szentesi megyei urak azonban ellenálltak a kákafoki töltések építéséhez való hozzájárulásnak. Tervezték azt is, hogy a Körösök vizét a Kákafok-Kurca útvonalon vezetik a Tiszába, de végülis elvetették ezt a megoldást, és a Körösök kanyarulatainak átvágásával akadályozták meg az árvizek kiöntését. A Kákafokot elzárták. Ezzel a pusztát elvágták az évenkénti elöntésektől, ami a mocsarak gyors kiszáradásához vezetett. A század közepén jönnek létre a környék kisebb falvai, és ezzel megindul a legelők szántókká alakítása. 1850 és 1900 között különböző okok folytán mindent elsöprő erővel tört fel a szántóföldi művelés jelentősége az állattartás rovására. A szabályozásoktól a századelőig terjedő időszakra jellemző a nagy kiterjedésű vizes élőhelyek megszűnése, a szántók igen gyors területfoglalása. Ez a folyamat az élőhelyek tájmintázatának átrendeződéséhez, és emiatt egyes fajok eltűnéséhez, mások állományának csökkenéséhez vezetett. A nagy közös legelőket fokozatosan kiosztották és feltörték, és ma már csak a feltörsre teljesen alkalmatlan foltokon maradtak meg nyomaik. Ez egyben azt is jelentette, hogy bizonyos élőhelyek teljesen eltűntek (löszgyepek), míg mások nagyrészt fennmaradtak (szikések). A nagybirtokok is csak a század közepéig tudták csordáik és méneseik számára konzerválni a füves pusztákat. Jól jellemzi ezt a folyamatot Elek Péter, a táj kitűnő ismerője. Ő a "szántási kényszerről", már mint geográfiai tényezőről beszél: *A magyar parasztt csak azt a területet hagyja meg feltöretlenül, ami "semmi másra nem alkalmas".*

Igen becsesek Koren István, szarvasi evangélikus főgimnáziumi tanár, - a XIX. század második felében végzett - florisztikai gyűjtései. Egy letűnt világ utolsó emlékeit zárják magukba 24 kötetes, kecskebőrbe kötött herbáriumának lapjai. A gimnázium által kiadott munkáiban Ő jegyezte fel Szarvas környékéről a nagy

ezerjófűvet (*Dictamnus albus*), az erdei gyöngykelest (*Lithospermum purpureo-coeruleum*), az orvosi salamonpecsétet (*Polygonatum odoratum*) és a törpemandulát (*Amygdalus nana*), melyek a lösztölgyesek jellemző fajai lehettek, a szennyes ínfűvet (*Ajuga laxmannii*), a bókoló zsályát (*Salvia nutans*), a hengeres peremizst (*Inula germanica*), a tavaszi héricsét (*Adonis vernalis*), a csuklyás ibolyát (*Viola ambigua*) és a karcsú orbáncfűvet (*Hypericum elegans*), melyek a löszpuszta gyepekben éltek.

A XIX.-XX. század fordulójának környékére a táj már teljesen átalakult. A mocsarak eltűntek, a legelők jó részét felszántották. Már ekkor a századforduló környékén megmutatkoztak, s később fokozódtak a vízgyűjtő területen, az ökológiai rendszerbe történt drasztikus beavatkozások első, de ma is ható negatívumai. A mocsarak lecsapolásával, az áradások kijutásának megakadályozásával, a folyó medrének egyre mélyebb bevágódásával megváltozott a talajvízáramlás, csökkent a talajvízszint és az alsó légrétegek páratartalma. Az aszályt tovább fokozta, hogy a nagy területeket elfoglaló szántókon felgyorsult az eleve lecsökkent talajvíztartalom elpárologása. Mindez összességében mezoklimatikus változásokhoz vezetett. E mellett megváltozott a talaj ásványanyagforgalma, az áradások hiányában csökkent a természetes tápanyagbejutás. Az egykori nedves laposok talajai fokozatosan elszikesedtek. Ennek ellenére a földéhség okán, az I. világháború utáni földreform során már olyan legelőket is kiosztottak és felszántottak, melyeken szántóföldi művelést nem érdemes folytatni. A II. világháború után a maradék belvizeket is lecsapolták. A kiszáradt mocsarak helyén legelők alakultak, de ezek nagy részét is feltörték, illetve rizsföldekké alakították, maradékukat intenzív művelés alá vonták, ami jellemző fajaik eltűnéséhez, és a zavarástűrők felszaporodásához vezetett. A táj napjainkra teljesen elvesztette eredeti arculatát. Ha rátekintünk a mai vízhálózatot ábrázoló térképre, a lecsapoló és öntöző csatornák sűrű hálózata tűnik szembe. E csatornák működése okozza, hogy a pusztai vizek már tavasz végére felszáradnak. Tehát ez az a csatornahálózat, mely megszüntette a maradék vízi világot, de ez az a csatornarendszer, mely részben megőrizte a mocsári vegetációt és az élőhelyek újjáélesztésében is kulcsszerepet, játszhat. Egyes csatornák szabályozott működtetésével a szikesek vizei visszatarthatók, s az egykori rizsföldek, öntözött gyepek vízellátását szolgáló csatornákon a Körös vizét újból el lehet juttatni a pusztában kanyargó ősi folyómedrekbe, például Tere-halom környékére.

A mai puszta természeti értékei

A szabályozások hatására, a kiszáradt árterületeken fennmaradt, de erősen átalakult puszták minden jellemző vonását magán viseli Cserebökény. A ma is tartó változásokból, az átmeneti ökológiai helyzetből fakadóan a táj arculata, élővilágának változatossága egyszerre magán viseli az egykori árterület és a szikes puszták jellegzetességeit. Az első látásra teljesen sík vidék felszíni

formákban gazdag. A felszínt a múlt beszédes emlékei, elhagyott folyómedrek, övzátonyok, enyhe lejtésű löszhátak és emberkéz emelte kunhalmok tagolják. Tájképileg meghatározók a múltat idéző törekeny fűz, fehér és szürkenyárfa csoportok. Az érvonulatokkal, időszakos vízállásokkal tarkított terület gazdag növény és állatvilágot őriz a vízrendezések előtti időkből.

Cserebökény területén tehát két eltérő tájtípus találkozik: a kiszáradt ártér és a szikes puszta. Az északi rész még sok tekintetben őrzi az egykori ártéri jelleget. Terehalom és a Veres Zoltán-puszta egykori erekkel behálózott legelője a puszta egyik legkevésbé csatornázott felszíne. E területrészt ma egyedi tájképi értékekben gazdag, sokféle élőhelytípus változatos mozaikjából épül fel. Tavai és hosszan elnyúló vízállásos rétejei, hosszan elnyúló mocsarai egykori ártéri erek nyomvonalát őrzik. Leírások és korabeli térképek alapján kimutatható, hogy ezek az erek, - valaha valószínűleg Ős-Maros medermaradványok, - egy hajdani hatalmas édesvízi mocsár az ún. Bús-ér részét képezték. A Veker érrendszerének védett zugaiban értékes mocsári- és hínártársulások találhatók, amelyek a tervezett vizes élőhelyrekonstrukciókhoz biztosítanak megfelelő genetikai hátteret. Az édesvízi mocsarak között kiszáradt ártéri réteket és cickóros legelőket találunk. Ezzel szemben a déli rész (Debreczeni-legelők, Rekettyés rét) már a lecsapolások előtt is kissé szikes lehetett, ami a lecsapolások után fokozódott. Itt nincsenek ártéri erek, hanem egy nagy medence, mely ártéri jellegét teljesen elvesztette. Jellemzők a nagy kiterjedésű szikes ecsetpázsitosok és szikes mocsarak. Bár a terület szikerekben gazdag, a fejlett padkás szikeseknek csak pionír formái találhatók meg, de ezek szinte mind másodlagosak. Csak igen szórványos és töredékes a vakszik. Ezek leginkább a szintén csak töredékesen kifejlődött ürmös pusztába ágyazódva fordulnak elő. A legmagasabb térszíneken, az egykori Rekettyés tó medrétől délre, löszpusztagyep maradványok találhatók. A padkás szikesek, szikfokok, vakszikek és ürmöspuszták azonban még gyengén fejlettek. A Rekettyés rét a puszta legháborítatlanabb területrésze. Maga a Rekettyés tó egy ősi felszíni geomorfológiai képződmény, mely egy ÉNY-DK irányban húzódó 150-200 hektáros sekély medence. Először a XVIII. század végén készült térképen találkozhatunk vele. A két világháború között készült szintvonalas térképen még eredeti formájában bontakozik ki előttünk. Napjainkra a tó középső részét kalitkásan körbe árkolták és csatornázták. Szerencsére a vízelvezetést jelenleg egyetlen csatorna végzi, így megfelelő őszi-téli csapadék esetén, e csatorna lezárásával a valamikori Rekettyés tó újból körvonalazódik. A későbbiekben a belső gát- és csatornarendszer megszüntetésével a szikes tó teljesen rehabilitálható. A Rekettyés tó rehabilitása esetén várható a madárvilág gazdagodása.

Élőhelyek változatossága, növények sokasága

Napjainkban csupán csapadékos években alakulnak ki bővizűbb mocsarak az egykori nagykiterjedésű ártéri mocsarak helyén. A terület két legfontosabb mocsara közül a Tere-halmi mocsarat ősi vízfolyások medreiben kialakult nádasok, hosszan elnyúló nedves rétek és tavak alkotják. Bővizűbb vízállásaiban gazdag mocsári növényzet él. A mélyebb térszíneken *nádas* (*Phragmitetum communis*), a kisebb laposokban, néhol régi csatornák medrében *tavikákásokat* (*Schoenoplectetum lacustris*) találunk. Különösen a gyorsan kiszáradó mocsarak jellemző növénye a *vízi harmatkása* (*Glyceria maxima*). Helyenként még előfordul a *pántlikafűnek* (*Phalaroides arundinacea*), és a *mocsári sásnak* (*Carex acutiformis*) is egy-egy állománya. A legháborítatlan Ős-Maros medrekben *rence* (*Utricularia vulgaris*), *sugaras boglárka* (*Ranunculus radians*), *kopasztermésű víziboglárka* (*Ranunculus rionii*) emeli virágait a víz színe fölé, a szegélyekben *mocsári kutyatej* (*Euphorbia palustris*) díszlik. Nyár végére mikor lecsökken a vízszint a tocsogókat, kibukkanó iszapos felszíneket sajátos, fajgazdag *törpekákás* (*Nanocyperion*) vegetáció borítja el. Előbújik az apró *háromporzós látonya* (*Elatine triandra*), a *magyar látonya* (*Elatine hungarica*) és a természetesebb *pocsolyalátonya* (*Elatine alsinastrum*). Apró virágait hozza az *iszapfű* (*Lindernia procumbens*), az *iszaprojt* (*Limosella aquatica*), a *változékony mocsárbúr* (*Callitriche polymorpha*), a *pajzsos veronika* (*Veronica scutellata*). Vöröses-barnán viritanak a *csomós palka* (*Cyperus glomeratus*), a *henye káka* (*Schoenoplectus supinus*), a *szűrés káka* (*Schoenoplectus mucronatus*) füzérkéi. A másik mocsár a Rekettyés erősen szikes. Sajnos legnagyobb része rétekké alakult már, de közepe még nyár elejéig vizes. Kisebb foltokban *sziki nádas* (*Bolboschoeno-Phragmitetum*) és *kötőkákás* (*Schoenoplectetum tabernaemontani*) növényzet is fennmaradt benne. Itt él a védett *bughyos boglárka* (*Ranunculus polyphyllus*) és a *sziki víziboglárka* (*Ranunculus tripartitus*). A pusztán áthaladó mélyebb és bővizűbb csatornák, egykori erek ritka növénye a *felemáslevelű* és az *üveglevelű békaszőlő* (*Potamogeton gramineus*, *Potamogeton lucens*), a *nyílű* (*Sagittaria sagittifolia*), a védett *rucaöröm* (*Salvinia natans*), és *sulyom* (*Trapa natans*), valamint az *úszó bídőr* (*Alisma gramineum*).

A pusztá legelterjedtebb nedves rét típusa az *ecsetpázsitos kaszáló* (előfordul mind a kissé szikes *Agrostio stoloniferae-Alopecuretum pratensis* - a Rekettyés környékén, mind az ártéri jellegű *Lythro-Alopecuretum* - a Tere-halom környékén). Az ártéribb jellegű állományokban a *csinos ezerjófű* (*Centaureum pulchellum*), a *vízmelléki csukóka* (*Scutellaria galericulata*), a *régi ibolya* (*Viola pumila*), a *deres sás* (*Carex flacca*), a *mocsári nefelejcs* (*Myosotis palustris*), erdős szegélyekben a *parti nádtippán* (*Calamagrostis pseudophragmites*) is előfordul. A kiszáradó, de még üde, ártéri jellegű, kevésbé szikes rétek szórványos előfordulású faja a *csörgő kakascímer* (*Rhinanthus minor*) és a *régi boglárka* (*Ranunculus acris*). A szikes réteken karakteradó az *erdei kányafű sziki alfaja* (*Rorippa sylvestris ssp. keneri*) és a védett *sziki boglárka* (*Ranunculus lateriflorus*).

Az árvizes időkben valószínűleg még sokkal gyakoribb volt a *harmatkásás sziki rét* (*Agrostio stoloniferae-Glycerietum pedicellatae*) és a *hernyópázsitos sziki kaszáló* (*Agrostio stoloniferae-Beckmannietum eruciformis*), melyek napjainkra csak az állandóbb vízű csatornák szélén és a pusztá legvizesebb mocsarai körül maradtak meg. Vízügyi rehabilitáció esetén, e társulások elterjedése, és ezzel az üde rétek újjáéledése várható. Ezek a nedves rétek a pusztai madárvilág legfontosabb költő- és fészkelőhelyei közé tartoznak. Ott, ahol az ember nem alakította szántóföldekké vagy öntözött gyepekké a területet, a hajdani ártéri mocsarak helyét *cickóros füves pusztá* (*Achilleo setaceae-Festucetum pseudovinae*) foglalja el. Jellemzője, hogy valódi szikes fajokban szegény, melynek oka, hogy a sók csak a mélyebb talajrétegekben halmozódtak fel. Köttött talaja, és az erős legeltetés miatt állományai zavarástűrő fajokból állnak és fajszegények. A tiszántúli szikes puszták legjellemzőbb társulása az *ürmöspusztá* (*Artemisio santonicii-Festucetum pseudovinae*). Jellemző fajai a *sziki üröm* (*Artemisia santonicum*), a *sziki sóvirág* (*Limonium gmelini*), a *kamilla* (*Matricaria chamomilla*) és a védett *sziki varjúháj* (*Sedum caespitosum*). A Cserebökényi-pusztán csak kis foltokban találunk fejlett mikrodomborzatú padkás szikeseket, s igen szórványos és töredékes a *vakszik* (*Camphorosmetum annuae*). A dél-tiszántúli vakszikesek sajátossága, hogy a *bárányparj* (*Camphorosma annua*) mellett, karakteradóként megjelenik a védett *seprűparj* (*Bassia sedoides*) és a *heverő seprőfű* (*Kochia prostrata*) is. A padkaalak és erek szikfokzónájának jellemző közössége a *mézpázsitos rét* (*Puccinellietum limosae*) és a szikfokzóna iszapos mélyedéseiben fejlődő *tórfüves iszapnövényzet* (*Plantagini tenuiflorae-Pholiuretum pannonici*). Ezek leginkább a szintén csak töredékesen kifejlődött ürmös pusztába ágyazódva fordulnak elő. Erősen szikes gyepek leginkább a Debreczeni-legelön és a Rekettyés északi és dél-nyugati parti zónájában gyakoriak. Egykor *sziki tölgyesek* (*Galatello-Quercetum roboris*) is lehettek a területen. Ezt jelzi a *réti őszirózsza* (*Aster punctatus*) előfordulása. Ez az ősi sziki növény a tölgyesek tisztásainak volt jellemző faja.

A legmagasabb térszíneken a löszpusztarét (*Salvio nemorosae-Festucetum rupicolae tibiscense*) *maradványait találjuk a Tere-halom keleti részén és néhány folton a Debreczeni-legelön és a Rekettyéstől délre. Sajnos legtöbbjük már nagyon fajszegény, melynek fő oka, hogy jórészt másodlagosak. Csak szikesek közötti apró löszfoltokban és régi utak mezsgyéiben található ritkább löszfajokat. Ilyen helyen fordul elő az apácavirág* (*Nonea pulla*), *az impozáns bíborfekete hagyma* (*Allium atropurpureum*), *a budai imola* (*Centaurea sadlerana*), *a füles hölgyalm* (*Hieracium auriculoides*), *a hengeresfészkü peremizs* (*Inula germanica*), *a hibrid gyújtóványfű* (*Linaria biebersteinii*), *a horgas bogánacs* (*Carduus hamulosus*), *a jakabnapi aggófű* (*Senecio jacobea*), *az ősi kecskebúza* (*Aegilops cylindrica*), *a közönséges borkoró* (*Thalictrum minus*), *az erdőssztyepp fajnak tekinthető, ritkuló macskahere* (*Phlomis tuberosa*), *az endemikus magyar szegfű* (*Dianthus pontederæ*), *a*

nyúlánk sárma (*Onithogalum pyramidale*) és az apró termetű, telepesen élő parlagi rózsza (*Rosa gallica*).

A Bús-mocsár kiszáritása után szárazabbá vált rétek egy részén megindult a rétsztyeppek képződése. Ilyen átalakult gyepekben él a Veker-ér egyik övzátonyán a hegyi len (*Linum austriacum*) és a védett kacstalan lednek (*Lathyrus nissolia*). A túlzott legeltetés és az adventív ezüstfa terjedése akadályozza a löszpusztagyeppek fejlődését, de a meglévő löszgyeppek kis kiterjedése és viszonylagos alacsony fajdiverzitása miatt, a pusztai löszfoltok regenerálódása a legeltetés intenzitásának csökkentése után is csak lassan és kis foltokban várható. A felhagyott szántók is csupán csak a szomszédos löszgyeppek jellegtelen szintjére tudnak eljutni a szántóföldi gyomfajok kiszorulása után. A zavart, száraz mezsgyék sajátos faja a Dél-Tiszántúlra jellemző, szép sárga virágú, védett sáfrányos imola (*Centaurea solstitialis*).

Nagy területeket borítanak a korábbi évtizedekben gyepfelújításon átesett növényközösségek. Jellemző rájuk, hogy a szikesek, löszgyeppek, valamint a nedves rétek fajai keverednek, az érzékenyebbek azonban hiányzanak és gyakoriak a gyomfajok. Évek, évtizedek alatt az erősebben szikes foltok regenerációra képesek. A védett terület legészakibb részén és középső részének keleti felén intenzíven kezelt, vetett és öntözött gyepek vannak. Az ilyen gyepek dinamikája a kezelés módjától függ. Általában nagyon fajszegények és gyomosak. A területen természetes erdőmaradvány nincs. Már kétszáz éve is fátlan volt a táj. A mai erdőültetvények erdei aljnövényfajokat nem tartalmaznak. Kivételként kell megemlíteni az erdei generalista *zöldes sást* (*Carex divulsa*), melynek kisebb állománya Tere-halomnál, telepített erdőben él. Terehalom környékének tölgy- és kőriserdői fontos tájképi értékek, hiszen az egykori folyómenti hátaik keményfás erdőire emlékeztetnek. A pusztai *szürke nyár* (*Populus canescens*) delelőfák, és az itatók *törékeny füzei* (*Salix fragilis*) fontos madár- és rovarélőhelyek, ezen kívül tájképi értékük is nagy. A rehabilitálandó mocsarak környékén a későbbiekben érdemes a puhafaliget fáit és cserjéit ültetni. A XX. században a terület jelentős részén létesítettek rizsföldeket a pusztagyeppek helyén. A vizes élőhely nagy fajgyarapodást jelentett. Elszaporodtak a természetes mocsarak zavarást jobban tűrő fajai, de megjelentek külföldi vízgyomfajok is. Mára azonban a rizsföldeket szinte teljesen felhagyták, a mocsári flóra csak a csatornáknak képes túlélni. A pusztai mocsarak rehabilitációja ezen túlélő fajok elterjedését tenné lehetővé. Előfordulhat azonban az is, hogy a gyomfajok kiszorítják a természetes fajok egy részét. Sok múlik azon, mennyire sikerül a természetes állapotokat legjobban megközelítő vízdinamikát megteremteni.

Az állatvilágról

A puszta alsóbb- és magasabb rendű állatvilágának összetételét, fajgazdagságát nagyban befolyásolja a csapadékbőség, a terület vízessége, avagy kiszáradása. Belvizes években, az erekben bőségesen áramlik a víz, a vízállások megtelnek, a réteken felüdülnek. Ilyenkor tavasszal nászra összegyűlő *vöröshasú unkáék* (*Bombina bombina*), *levelibékák* (*Hyla arborea*), *barna ásóbékák* (*Pelobates fuscus*) hívogatják egymást a mocsarak mélyén. A dunai tarajosgőték (*Triturus dobrogicus*) párzása már az olvadások idején megkezdődik. Amint melegszik az idő, a vizek felett csillogó szárnyú szitakötők repkednek, köztük a védett *réti rabló* (*Lestes dryas*), és a *lassú szitakötő* (*Sympetrum depressiusculum*) is előfordul. Az erek *iszapjából vágó- és réti csíkok* (*Cobitis taenia*, *Misgurnus fossilis*) bújnak elő, *mocsári teknősök* (*Emys orbicularis*) mozognak lomhán a parti sásosban. A réti csík hajdan fontos néptáplálék, a valamikori nagy kiterjedésű mocsárvilágban gyakori volt. Sztyeppévekben, drámaian megváltozik a táj, az aszály uralkodik. Sokszor már nyár elejére, sárgára ég a puszta, forgószél kavarja a port. A mocsarak alján hatalmas repedések éktelenkednek. A réti csíkok az iszap mélyére menekülnek. A kiszáradt gyepeken zizzelve röppenő sáskahadakat riaszthatunk. A sok pusztai egyenesszárnyú faj között szem elé kerülhet a védett *szerecsensáska* (*Celex variabilis*) és a *sisakos sáska* (*Acrida ungarica*). Az ugyancsak védett *törös szöcske* (*Gampsocleis glabra*) inkább a magas fűvű kaszálókon él.

A puszta legfőbb természeti értékét az itt élő és átvonuló madárközösségek jelentik. A madárvilág a drasztikus tájatalakulás ellenére, szemben a sok helyütt degradált növénytakaságokkal, ma is relatíve gazdag. Eddig 229 faj előfordulása bizonyított. Az évtizedek során összegyűlt faunisztikai adatok mutatják, hogy a puszta madárközösségeinek életében a víznek meghatározó szerepe van. A régi térképeken gazdag és kiterjedt vízivilág tárul szemünk elé. Nagyobb áradásokkor a vadvizek tengerré változtatták az egész lapályos vidéket. Még a XX. század hatvanas éveinek megfigyeléseiben is tízezres réce és ezres vadliba csapatok szerepelnek. A nyolcvanas évektől az aszályos időjárás és a belvízelvezető csatornarendszer hatására a vizes élőhelyek összezsugorodtak, s az ott költő vagy átvonuló madarak faj-és egyedszáma nagymértékben lecsökkent.

A legveszélyeztetettebbek a speciális pusztai költő- és táplálkozó területeket igénylő fajok. Ilyen a *kék vércse* (*Falco vespertinus*), mely elterjedésének északnyugati határa Európában a Kárpát-medence. A hazai állomány nagysága az utóbbi években erősen csökkenő tendenciát mutat. A folyamat Cserebökényben is megfigyelhető. A területen laza kolóniákban, elsősorban szarkafészkekben költ. Fészekaljai predációnak erősen kitéve. Többek között ezért is csökkent le az állomány az utóbbi 25 évben 80-100 párról 10-12 párra. Cserebökényben a szikes gyepek ritka és "titokzatos" életű madara az *ugartyúk* (*Burhinus oediconemus*). Állománya egész Európában csökken, nálunk stagnál.

Regionálisan is jelentős, itteni 8-10 párra becsült költőállománya. A faj vonulás előtti gyülekezésének fontos állomása a Veres Zoltán puszta elnevezésű területész. Gyönyörű, színes-tarka pusztai madár a *szalakóta* (*Coracias garrulus*). Magyarországon többféle biotópban is előfordul, de ezek mindegyike abban megegyezik, hogy a közvetlen költőterülete öreg fa, vagy facsoport. Cserebökényben jellegzetesen a nagy gyepeken található idős szürke nyár csoportokhoz kötődik. Nyári estéken, gyakorta találkozhatunk egy apró bagolyfaj, a *kuwik* (*Athene noctua*) mozdulatlan sziluetjével pusztai tanyák, hodályok tetején. A *túzok* (*Otis tarda*) Európában a kihalás szélére került faj. Cserebökényben jelenléte ősidők óta kimutatható. Valószínűleg az egymástól elszakított élőhelyein (Nagyszénás, Szarvas, Csabacsúd) ma is több töredék populációja él. A puszta fontos dűrgő helye a fajnak, de ma már csak néhány példány figyelhető meg dűrgéskor. A csökkenés fő oka a fészekaljak rendszeres elpusztulása a gépi kaszálások következtében. Érdekességként megemlítendő, hogy egy kis termetű tűzokfaj, a *rezneké* 1952-es fészkelése Cserebökényből vált bizonyossá. Két, úgy nevezett "posztglaciális reliktum" (vagyis a jégkorszak utáni időkből itt maradt ritkaság) faj is költ a puszta nedves rétéin, sásos vízállásainak szélein, zsombékosokban. Az egyik, a *hamvas rétibéja* (*Circus pygargus*), a másik a *régi fülesbagoly* (*Asio flammeus*). Utóbbira jellemző, hogy invázószerűen költ a területen. Van úgy, hogy évekig hiányzik, majd hirtelen több pár is elfoglalja fészkelőterületeit. E jelenség mögött nagy valószínűséggel a faj fontos zsákmányállatainak, a különböző rágcsálófajoknak időszakos, tömeges elszaporodása, más szóval gradációja állhat. A nedves sziki rétek jellegzetes költő faja a *goda* (*Limosa limosa*) és a *piroslábú cankó* (*Tringa totanus*). Vizes években jelentős állományaik költenek a Veres Zoltán pusztán, a Pankotai gyepen, a Gerzsoni legelőn és a Rekettyés réten. A háborítatlan mocsarak belsejében költ a rejtett életmódú *vörösgém* (*Ardea purpurea*) és a *bölgömbika* (*Botaurus stellaris*). Utóbbi fészkelését legtöbbször hangja árulja el. A *cigányréce* (*Aythya nyroca*), - néhány nyugat-európai szigetpopulációját leszámítva, - tipikusan kelet-európai faj. Európai állománya a nyolcvanas évek közepétől kezdődő zuhanásszerű csökkenése miatt veszélybe került. Cserebökényben sem költ minden évben. Fontos vonuló-telelő terület is a puszta. Tavasszal a víztől csillámló rétek fölött hatalmas partimadár csapatok kavarnak. Jelentős számban vonul át a *kis* és *nagy póling* (*Numenius phaeopus*, *Numenius arquata*). Utóbbinak a nyárvégén kiszáradt ecsetpázsitosokon sáskázó-nyaraló kisebb csapatai sem ritkák. A *tavi cankónak* (*Tringa stagnatilis*) és az *aranylilének* (*Pluvialis apricaria*) ugyancsak stabil vonuló területe Cserebökény. A vízállások felmelegedő vizeire récék szállnak le. Élelem után kutatva *békászó sas* (*Aquila pomarina*) köröz a terehalmi mocsárnál. Apró énekesek, *cinkék*, *pityerek*, *sármányok*, *billegetők*, *rigók*, *csukok*, *fűzikék* surranak a fűszálak, bokrok ágai között. A magasban átvonuló *darvak* (*Grus grus*) hallatják hangjukat, vagy ahogy az Alföldön mondják „krúgatnak”. Nyáron *üstökös géme* (*Ardea ralloides*), *nagy- és*

kiskócsagok (*Egretta alba*, *Egretta garzetta*), *bakcsók* (*Nycticorax nycticorax*) járnak ki tiszai és körösi fészkelőhelyeikről táplálkozni a pusztára. Nyárvégén olyan ritka ragadozó madarak is elidőznek Cserebökényben, mint az ázsiai *pusztai ölyv* (*Buteo rufinus*), a *hatalmas parlagi sas* (*Aquila heliaca*) vagy a *kegyászőlyv* (*Circaetus gallicus*). Az óvatos *fekete gólyák* (*Ciconia nigra*) kisebb csapatai pihennek meg őszi vonuláskor a Rekettyés rét háborítatlan területén. Kemény teleken, mikor mindent hó borít, s hideg szél süvít át a pusztai kökényeseken, újabb madárvendégek *sárgacsőrű kenderikék* (*Carduelis flavirostris*), *fenyőpintyek* (*Firngilla montifringilla*), *sarkantyús sármányok* (*Calcarius lapponicus*), *kék galambok* (*Columba oenas*) érkeznek a területre. Nyomukban éhes ragadozók járnak. Lesben ül a *nagy őrgébics* (*Lanius major*), a remizek között az énekesek rettegett ellensége a *kis sólyom* (*Falco columbarius*) suhan. A nádasok felett sérült, vagy legyengült préda után kutató *kékes rétihéja* (*Cyrcus cyaneus*) lebeg, s a Rekettyés rét egyik hatalmas nyárfáján *régi sas* (*Haliaeetus albicilla*) vár mozdulatlanul. A *vándorsólyom* (*Falco peregrinus*) elől riadva bokor alá menekül, s lapul egy-egy *fogolycsapat* (*Perdix perdix*).

A puszta emlősfaunája még alig kutatott. Terehalom hátsó részein kisebb *ürgetelepek* (*Citellus citellus*) élnek. Az erek partján néha a *vidra* (*Lutra lutra*) lábnyomaira bukkanhatunk, Cserebökény ritka és sajátos kisragadozója a *pusztai görény* (*Mustela putorius eversmanni*) alkonyati életmódja miatt csak szórványosan kerül szem elé.

Táji és kultúrtörténeti értékek

A táj teljes környezeti rendszer, mely a természeti környezet és a mindenkori emberi társadalom egymásra hatásával alakul ki. A táji-tájképi értékek közé a tájnak azok a természetes vagy mesterséges elemei tartoznak, amelyek sajátosan e vidékre jellemzőek, s e sajátosságokat hangsúlyozva, egyfajta tájesztétikai többletet adnak. Ezek egyrésze egyben kultúrtörténeti emlék is. A táji értékek, a táj és ember harmonikus kapcsolatának megjelenítői, legtöbbször már csak emlékei. Cserebökény táji-természeti értékei, egyben nemzeti kincsnek is tekintendők. Cserebökényben ilyenek egyes idős szoliter és csoportos fűzek és nyárfák, tájhagyományokat őrző épületek, gémeskutak, a kunhalmok, útmenti fészületek stb. A kunhalmok, vagy helyesebben a kurgánok feltáratlan kultúrtörténeti emlékek. A kunhalom elnevezés minden mesterségesen keletkezett, az Alföld térszintjéből érzékelhetően kiemelkedő halomformájú, ősi földépítészeti emlék összefoglaló neve. Ezek a csodálatos tájelemek egyszerre sajátos formakincsei, régészeti-kultúrtörténeti emlékei, szakrális helyei és értékes élőhelyei az alföldi tájnak. Emberi kezek emelték őket. Általában lovas nomád népek vezetőinek sírjait rejtik magukban, de őrhalmok és kultikus szertartások helyszínei is voltak egyben. Az Árpádkorban falvak települtek köréjük, közelükben temetkeztek őseink. Annak ellenére, hogy mindegyikük

törvény által védett, sokuk pusztulása, a megmaradtak sorsa iránti közöny, rendkívül szomorú körképe értékvesztő korunknak. Országos szinten történő feltérképezésük, kataszterük elkészítése, állapotuk felmérése folyamatban van. Nehézséget okoz, hogy az aktív védelem csak a halmok kiterjedésének pontos meghatározása, saját helyrajzi számhoz kötése után várható. A Cserebökényi puszta medencéjét övező hordalékvonulatokon számos kurgán emelkedik. Talán legszebb a délnyugati oldalon található Fekete-halom, Kis- és Nagykoszorús halom, együttérzékeny, gyöngyfűzészerű sora. A hagyományos gazdálkodás újjáéledését jelzi, hogy újra legel magyar szürkemarha a pusztán.

A természetvédelmi kezelés jövője, legfontosabb feladatai

A területen a víz a legfontosabb ökológiai tényező. Hiányában a terület ártéri jellegének rehabilitációja, ősi képének bemutatásága, a vizes élőhelyek és életközösségek fenntartása hiúsul meg. Mivel a vizes élőhelyek megőrzése és fejlesztése terület állapotát, jövőjét alapvetően meghatározó kezelési célkitűzés, a megvalósulás nagyban befolyásolja a természetvédelem hatékonyságáról, potenciáljáról kialakuló helyi-és osztársadalmi képet. A Nemzeti Park több élőhely-rekonstrukciós területet jelölt ki a pusztán. Ezek közül a két legjelentősebb mocsárrehabilitációra tervezett terület Terehalom és a Rekettyés-rét. Az élőhelyfejlesztések a valamikori mocsárvilág megmaradt fajgazdag növényzetének és az életteret vesztő vízimadaraknak egyaránt (közel)természetes dinamikájú élőhelyet nyújthatnak. A csatornákon keresztül a Hármas-Körös árvizei kijuttathatók a pusztára, s ez által egyfajta mesterséges áradás kialakítására lenne lehetőség. Tudnunk kell azonban, hogy élőlényközösségek mesterséges kialakítása nehéz feladat. Kevés tapasztalat áll még rendelkezésre, így a feladatban sok a kísérleti elem. Mindenképpen szükséges a kiindulási állapot pontos felmérése és a kezelések, illetve hatásaik folyamatos monitorozása, az állandó visszacsatolás biztosítása. A rehabilitációt kísérletként kell kezelni. Már a konkrét rehabilitációs munkák megkezdése előtt is érdemes tudni, hogy milyen mocsári fajok megtelepedésére számíthatunk, milyen lehet a rehabilitált mocsár fajgazdagsága, és mik lehetnek főbb növényközösségei. A korábbi florisztikai munkák sokat segítenek abban, hogy megjósoljuk a rehabilitáció végrehajtása utáni mocsári flórát. Ezek a flórafeldolgozások ugyanis tartalmazzák a tájegységben egykor élt mocsári fajokat. Várható, hogy ezen fajok közül kerülnek ki azok a túlélők, melyek a rehabilitált mocsárban megjelennek. Természetesen számítani kell a múltban még sokkal szegényesebb, részben adventív mocsári gyomflóra megjelenésére is. A valóban megjelenő fajok és a mocsári közösségek dominanciaviszonyai természetesen sok mindentől függenek. Fontos például a kialakított vizes élőhelyek vízjárása, mikroélőhelyeinek gazdagsága és a természetes, illetve

antropogén zavarások milyensége és mértéke. A rekonstrukcióba bevont területeken, az árasztások és vízviasszatartások során, a vízszabályozások előtti, - az akkori élővizek és természetes domborzat által alakított - vízháztartás dinamikáját lenne ideális megközelíteni.

A (közel)természetes dinamikájú jelzőt hangsúlyozni kell, mivel madárvédelmi célú gyeptársulásoknál előfordulhat, hogy nem veszik figyelembe a későbbi következményeket. Megtörténhet, hogy a rendszeres vízborítás és a szervesanyagbevitel hatására az eredeti értékes gyeptársulások kedvezőtlenül alakulnak át. Természetvédelmi oltalom alatt álló területen az olyan élőhelyek fenntartása a legfontosabb feladat, melyekben az életközösségeknek természetes dinamikájuk van. Az élőhelyfejlesztések, rehabilitációk során ezt az "eszményi" célt kell szem előtt tartani. E helyett nem lehet megoldás mesterséges létesítmények működtetése (pl. halastavaké). Védett természetes vagy természetközeli élőhelyek kárára történő létesítésük nem támogatható. Látszólagosan működésük előnyösebbnek tűnik a mocsarak rehabilitációjával szemben, hiszen a madarak nagy faj- és hatalmas egyedszámban jelennek meg – mintegy a terület madárvilága mesterségesen "feldúsúl", de ez egy ember által befolyásolt, rendkívül labilis élőhelyre alapozódik. A megoldást jelentő extenzíven hasznosított mocsarak száma ma még csekély. Madárvédelmi célt szolgáló halastavainkat is ilyenné kell alakítani a jövőben. Két esetben tehetünk kivételt. Egyik, amikor a védett terület olyan részéről van szó, mely az adott pillanatban ökológiailag értéktelenebb, mint a létrehozandó élőhely, és hosszútávon sincs esély (természeti viszonyok drasztikus megváltozása, gazdasági kényszer stb.) ennél természetközelebbi fejlesztésre (pl. elhagyott, száraz rizsparlag árasztása, halastóvá alakítása). A másik esetben a kérdéses védett területrészen a természetestől vagy természetközeli-től eltérő élőhely és annak hasznosítása, nemzetközi viszonylatban is veszélyeztetett faj táplálkozását, vonulását és főként szaporodását alapvetően szolgálja. A Cserebökényi puszta tájképi és madártani értékeinek, a vízügyi rehabilitációval és a rekonstrukciós programmal történő újjáélesztése lehetőséget teremt újfajta területhasznosítások, a szakmai és a zöldturizmus bevezetésére. A bemutatáshoz szükséges infrastruktúra kiépítésének megtervezése, az illetékes önkormányzatok, a helyi lakosok és gazdálkodók bevonása e hasznosítási formába már a közeljövő feladata.

Az Alföldön a drasztikus átalakítások és az intenzív hasznosítások hatására a természeti rendszerek alapvetően károsodtak, működési zavarokat mutatnak, a talajok víz- és tápanyag forgalma felborult. Az alföldi táj eljellegtelenedett, napjainkra nagyrészt ember által nagyban befolyásolt, rendkívül labilis élőhelyek és csökkent diverzitású életközösségek halmazává degradálódott. A szabályozások után fennmaradt természetes élőhelyeket az általános talajvízszint

csökkenés, az aszályosodás, a fokozódó gazdálkodási nyomás, a fragmentálódás és izoláltság veszélyezteti. Az erdő- és mezőgazdasági területeken olyan agresszív, nagyrészt adventív gyomfajok terjednek, mint a *gyalogakác* (*Amorpha fruticosa*), a *parlagfű* (*Ambrosia elatior*), melyek mellett, hogy gazdálkodási és egészségügyi problémákat okoznak, agresszivitásuk folytán a még megmaradt természetes közösségek fennmaradását is komolyan veszélyeztetik. A kedvezőtlen tendenciák felismerése a természet védelmének igényét egyre inkább előtérbe helyezi. Korábban inkább a rezervátum személet és látszólagos öncélúság jellemezte a közvéleményben a természetvédelem fogalmkörét. Az ökológia tudományának fejlődésével azonban bebizonyosodott, hogy a természeti rendszerek fenntartása, zavartalan működésük biztosítása nem csak az életközösségek, hanem a lokális és globális emberi társadalom létfeltételeinek alapját is jelenti. Azt, hogy az utóbbi időszak környezeti anomáliái (éghajlati változások, árvizek) mennyiben tartoznak egy hosszabb természetes klimatikus periódus változásai közé, illetve mennyiben felelősek értük a káros antropogén tevékenységek, tájatalakítások jelenleg még nehéz megmondani.

Egy azonban biztos, a lokális élőrendszerek, - jelen esetben a folyóvölgy – működésének megőrzése illetve újjáélesztése az egyedüli helyes válasz a globálisan jelentkező problémákra. Önszabályzó jellegükön keresztül lehetőséget adnak az anomáliák bizonyos mértékű kivédésére, mivel egészséges működés esetén az élőrendszerek olyan dinamikus egyensúlyt alakítanak ki, mely lehetővé teszi, hogy hosszútávon is azonosak maradjanak önmagukkal, s ennek során a változások mértéke és üteme nem haladja meg a rendszer alkalmazkodó képességének mértékét. Ma már jó a fajok védelme és rezervátumok létesítése szükséges, de nem elégséges az egyre jobban fragmentálódó természetes vagy természetszerű élőhelyek és természeti élőrendszerek hosszútávú fennmaradásához. Az csak társulásszintű jogi védelemmel és egy egységes nemzeti ökológiai hálózat kialakításával lehetséges. A kitűzött cél, az élőhelyek természetes kapcsolatrendszerének visszaállítása a hagyományos tájmintázatot-tájstruktúrát közelítő területfejlesztéssel és úgynevezett ökofolyosók rendszerének kijelölésével és fenntartásával érhető el. A fentiek tükrében látható, hogy a térségben még megmaradt természetes vagy természetszerű élőhelyek megőrzésében és állapotuk javításában másik fontos feladat az egyes területek, az élőhelyek közötti összeköttetés (folyosók, „lépegető kövek”) megteremtése. Ezt azonban csak egy ehhez idomuló tájhasználat, -s ezen belül- vízgazdálkodással lehet elérni.